



**ФОРМИРАНЕ И РАЗВИТИЕ НА ГРАЖДАНСКИ И
СОЦИАЛНИ КОМПЕТЕНТНОСТИ ЧРЕЗ
ИНТЕРДИСЦИПЛИНАРНИ ВРЪЗКИ В 3.-4. КЛАС**

Елена Тодорова Христозова

Основно училище „Васил Петлешков“, гр. Пловдив

**FORMATION AND DEVELOPMENT OF CIVIL
AND SOCIAL COMPETENCES THROUGH
INTERDISCIPLINARY CONNECTIONS IN 3-4 CLASSES**

Elena Todorova Hristozova

Primary School „Vasil Petleshkov“, Plovdiv

***Abstract:** The topicality of the article is determined by the modernization in education, the leading strategy of which is the construction of key competencies, a necessary prerequisite for socialization and education of civic culture among adolescents. The formation of civic and social competences in primary education begins with the study of the environment in grades I and II. Their development continues in the 3rd and 4th grades with the study of Man and Society. The article examines the problem of interdisciplinary education in primary school as a condition for the development of social and civic competences. Possibilities for integrating topics from the learning cycle to achieve civic culture are theoretically considered, and possibilities for updating the curricula for the third and fourth grades related to interdisciplinary competence-oriented learning are also proposed.*

***Keywords:** Social and civic competences, interdisciplinary connections, interdisciplinary approach.*

През 2006 г. Европейският парламент и Съветът на Европейския съюз приемат Препоръка относно ключовите компетентности за учене през целия живот. В тази препоръка държавите членки се приканват „да развият ключови компетентности за всички като част от своите стратегии за учене през целия живот, включително стратегиите за постигане на всеобща грамотност, и да използват документа Ключови компетентности за учене през целия живот - Европейска референтна рамка“¹. В основа на Рамката за ключовите компетентности за учене през целия живот, лежи концепцията за комплекса от компетентности, необходими за личностно развитие, активно гражданство, социално включване и пригодност за трудова заетост през 21 век. В Рамката са описани осем ключови компетентности: общуване на роден език, съответно на чужд език, основни умения в областта на математиката, природните науки и технологиите, дигитални компетентности, умения за учене, обществени и граждански компетентности, инициативност и предприемачество и културна осъзнатост и творчество и културни компетентности. Предложените компетентности се определят като ключови, защото са приложими за всички възрасти и за всички форми на обучение; правят реално ученето през целия живот; осигуряват връзка с пазара на труда; служат



като инструмент за измерване на качеството; създават възможност за мобилност; осигуряват успешна изява и социално благополучие на хората; намаляват риска от социално изключване. От приемането им досега тази препоръка е основен документ за развитието на ориентирано към компетентности образование, обучение и учене. Интегрирането на препоръките за развитието на ключови компетентности за учене през целия живот намери израз в Закон за предучилищно и училищно образование. В закона са включени девет групи ключови компетентности като част от общообразователната подготовка свързани с: „компетентностите в областта на българския език; умения за общуване на чужди езици; математическа компетентност и основни компетентности в областта на природните науки и технологиите; дигитална компетентност; умения за учене; социални и граждански компетентности; инициативност и предприемчивост; културна компетентност и умения за изразяване чрез творчество; умения за подкрепа на устойчивото развитие и за здравословен начин на живот и спорт.”²

В хода на интензивното развитие на техниката и технологиите днес, възможностите, които предлага компютърът като комуникация, забавление и източник на информация, променят възгледите и начинът на живот на хората. Интересът на учениците се измества към технологиите. Неглижират се ценностите, моралът и възпитанието от учениците. Затова е необходимо още в начална училищна възраст придобиването на обществените и гражданските компетентности, за пълноценно развитие на личността на ученика и формиране на културна идентичност, морал, национални ценности, уважение към другия, разбирателство, толерантност, равенство между половете и мир между народите.

Според Европейска референтна рамка социалната и гражданската компетентност включват всички форми на поведение, които индивидът трябва да усвои, за да участва ефективно и конструктивно в социалния живот, както и да разрешава конфликти. Междупersonностните умения са необходими, за ефективно общуване, като са приложими в обществения и в личния живот. Знанията, които се отнасят до гражданска и социална компетентност се отнасят до познания за общоприети правила на поведение в обществата и общи представи за лица, групи, общества. Формират се основни понятия като демокрация, гражданство, основните права в Европейския съюз. Опознават се основни длъжности в националната и местната власт, ролята и задълженията на институциите и знания за основните исторически събития. Уменията се свързват със способност за конструктивно общуване в различна социална среда, проява на уважение и разбиране на културната идентичност, приемане и разбиране на различни гледни точки, способност за участие в обществени дейности. Отношенията са свързани с проява на интерес и уважение към околните, почтеност и зачитане правата на другите и отстояване на собствените, чувство за принадлежност към определен район, държава, Европа, което е в основата на обучението по човекът и обществото в начален етап на основната образователна степен.

Ключовите компетентности намират отражение и в държавния образователен стандарт за общообразователна подготовка. В процеса на придобиване на общообразователната подготовка гражданското, здравното, екологичното и интеркултурното образование се осъществяват интегрирано чрез ориентиране на обучението по общообразователните предмети към придобиване на ключовите компетентности. Според Наредбата за общообразователна подготовка, „учебните предмети околени свят, човекът и обществото, история и цивилизации, география и икономика, философия, гражданско образование градят основата на социалните и гражданските компетентности”³.



Държавният образователен стандарт за гражданското, здравното, екологичното и интеркултурното образование е регламентиран с Наредба № 13 от 21.09.2016 г. Според Наредбата „Гражданското образование е насочено към формиране на гражданско съзнание и граждански добродетели и е свързано със знания за устройството на демократичното общество, за правата и задълженията на гражданина и с умения и готовност за отговорно гражданско поведение.”⁴

В своя публикация Неминска, Суличка разглеждат държавният образователен стандарт за гражданското, здравното, екологичното и интеркултурното образование като интердисциплинарен комплекс, насочен към придобиване на социални, граждански и интеркултурни компетентности и на компетентности, свързани със здравето и поддържането на устойчива околна среда. „Интердисциплинарното обучение в ДОС за гражданско, здравно, екологично и интеркултурно образование е в смисъла на процес на сближаване на познание, методи и похвати от няколко учебни дисциплини в една познавателна дейност с ясната цел – решаване на реален образователен казус, проект и ситуация. Той може да се интерпретира като фундаментален спрямо начините за постигане на знанието, като условие за активно учене и активно познавателно участие.” [1]. Гражданското образование е елемент на учебното съдържание по различни предмети, което всъщност го поставя в тясна подчиненост на всеки учебен предмет.

Интердисциплинарният подход, регламентиран в образователния стандарт, е важна предпоставка за развитие на един от съвременните аспекти в училищното обучение. Според Неминска, Р. „целта на интердисциплинарното обучение е не учениците да знаят всичко, а да притежават достатъчно познания и умения в области като четене, математика, обществени, природни, технологични науки така, че да приложат наученото в реални проблемни ситуации” [2]. Чрез развиване на интердисциплинарни учебни области, се насочва и развива интересът на учениците, стимулира се тяхната активност, и се представя ценностната ориентация на проблема и резултатът от неговото решаване. Неминска, Р. посочва, че с интердисциплинарното обучение се преследва да бъдат развити интердисциплинарните умения, като възможност за развитие на трансверсалните умения на учениците. Интердисциплинарното учене спомага за осъзнаването на значими връзки от учениците, които съществуват между учебните предмети в една или няколко културно-образователни области. Учителят е ментор, който насочва познавателната активност на учениците. В своя публикация Неминска, Р. споделя, че интердисциплинарното обучение предполага „приложение на мултидисциплинарни методи, чрез които в процеса на решаване на проблема се разкриват възможности за множество отговори и продуктивни резултати” [3].

Учебната програма е основен документ за осъществяване на обучението в училищното образование. В учебната програма се определят целите и задачите на обучението по съответния учебен предмет, разкрива се тематично съдържанието на учебния материал по предмета за всеки клас. Учебните предмети изучавани в училище спомагат за изграждането на умения и навици на учебната дейност у ученика. Околен свят и човекът и обществото, изучавани в начален етап, градят основата на социалните и гражданските компетентности. Това налага приложението на интердисциплинарни връзки в обучението, за да се формират ключови знания, умения и нагласи у подрастващия ученик.

Целта на обучението по човекът и обществото в III клас е да осигури на учениците базисни знания, умения и отношения за обществото, природата и миналото на България, както и да продължи изграждането на социални и граждански компетентности, започнато



по предмета околел свят в I и II клас. Новият учебен предмет за третокласниците е част от тяхната социализация и възпитание в демократично гражданство. Целите и особеностите на обучението по човекът и обществото са съобразени с натрупания опит на малкия ученик за природната и обществената среда. В III клас се продължава усвояването на знания за човека, природата и обществото, трудовата дейност на хората, миналото на българското общество, неговата структура и промени от дълбока древност до Освобождението (1878 г.). Учебният предмет човекът и обществото има интегрален характер и съчетава знания по география, история, гражданско образование, както и знания за европейската идентичност, за човешките и гражданските права и задължения. Учениците обогатяват представите си за националното природно и културно-историческо наследство.

Дейностите за придобиване на граждански и социални ключови компетентности и междупредметни връзки в III клас са насочени към:

- подреждане на събития с помощта на „линия на времето“;
- формулиране на изводи за значението на важни събития;
- посещение на музеи;
- разглеждане на исторически документи;
- посещение на обществени сгради;
- изработване на табла за историята и настоящето на България;
- разглеждане на снимки и други материали от работата си или развлечения.⁵

Обучението по човекът и обществото в IV клас на началния етап на основното образование е насочено към продължаване и на овладяване на базисни знания, умения и отношения, свързани с изграждането на обществените и гражданските компетентности на ученика, започнато в III клас. То завършва в IV клас, като полага основите на учебните предмети история и цивилизация и география и икономика, изучавани в прогимназиалния етап на основното образование. Формирането на обществените и гражданските компетентности следва линията на надграждане на основните знания, умения и отношения, свързани с личните, междуличностните и междукултурните взаимодействия и норми на поведение, общоприети в различните общества и среди. Учебната програма поставя акцент на взаимодействието на националната културна идентичност с европейската и на изграждане на концепцията за демокрация и граждански права чрез познаване на основни събития от националната история след Освобождението до наши дни. Знанията за миналото на България са представени чрез трайни културни постижения и идеи на българите като основа за усъвършенстване на обществото и свързване на миналото със съвременността. Представени са знания и умения, свързани с природните особености на България и местоположението ѝ в Европа. Чрез представянето на фрагменти от националната историята в балкански, европейски и световен контекст се развиват миролюбиви и толерантни нагласи към хората и общностите, към зачитане на човешките права, към опазването на околната среда и желание за участие.

Дейности за придобиване на социални и граждански компетентности ключови компетентности и междупредметни връзки в IV клас:

- решаване на достъпни проблемни ситуации, изискващи изслушване, излагане на личната гледна точка и защита на личното мнение;
- събиране на любопитни факти за популярни личности или събития от българската история;



- изготвяне на албуми с лични снимки от посещение на културни, исторически и природни обекти;
- изработване на таблици за религиозни и етнически празници на различните общности;
- създаване на проекти или презентации по изучавана историческа или географска тема;
- посещение в община, кметство, Народното събрание и др.⁶

Цели на обучението по предмета човекът и обществото в начален етап са:

- Обогаляване на представите и понятията за родния край и за България като родина на всички български граждани;
- Запознаване с границите и забележителностите на България и с нейното местоположение в Европа;
- Запознаване със значими личности и фрагменти от историята на България;
- Формиране на позитивно отношение към българското културно наследство и историческите паметници;
- Формиране на чувство за национална принадлежност в социалния контекст на етническо разнообразие и толерантни взаимоотношения между българските граждани;
- Изграждане на по-широка сетивна и емоционална представа за красотата на природните забележителности на България;
- Формиране на чувство за съпричастност към другите и желание за общи дейности в полза на обществото.

Държавните образователни стандарти посочват връзки с ключовите компетентности, като по отношение на граждански и социални се определят в областите на компетентност, описани в Таблица 1.

Таблица 1. Връзки с ключовите компетентности⁷

Област на компетентност	Знания, умения и отношения В резултат на обучението ученикът:
Човекът и неговата среда	<p>Посочва връзката между особеностите на природната среда и трудовата дейност на хората. Дава примери за последиците от взаимодействието между човека и околната среда. Дава примери за промени в околната среда и бита на хората, настъпили в резултат на някои технически нововъведения.</p> <p>Илюстрира с примери принадлежността си към социални групи и общности – семейство, училищен клас и училищна общност. Разграничава държавни институции и органи на местната власт.</p> <p>Преценява опасни за живота и здравето ситуации (бедствия, аварии, инциденти) и към кого да се обърне при нужда.</p>
Национално и културно наследство	<p>Описва елементи от ежедневиия живот на българите през различни епохи.</p> <p>Разказва за ярки личности и събития в българската история.</p>



	<p>Разбира ролята на езика, религията и традициите за съхраняването и развитието на българския народ. Открива общи белези в празниците на различни етноси в България.</p> <p>Дава примери за значими културни постижения на българския народ.</p> <p>Изброява забележителности в столицата на Република България.</p>
България – част от Европа	<p>Разграничава националните символи и символи на Европейския съюз.</p> <p>Определя по карта географското положение на България в Европа и на Балканския полуостров.</p> <p>Описва най-общо природните области в страната.</p> <p>Илюстрира с примери връзките на България с Европа и света.</p> <p>Посочва по географска карта местоположението на Балканския полуостров в Европа и на Европа в света.</p>
Източници на знания	<p>Разграничава материални от писмени източници на знания.</p> <p>Познава географската карта на България.</p> <p>Съставя кратки описания на обекти и събития.</p>

Всички ключови компетентности се считат за еднакво важни и се определят като взаимосвързани. Придобиват се интегрирано чрез обучението по всички учебни предмети, което може да изведе гражданската и социалната компетентност като една от водещите. Това се доказва от конкретни интегративни връзки например с:

Български език и литература - комуникативна компетентност спомага на малкия ученик да участва в учебния процес да общува и да работи в екип, да е толерантен към другите, което е в основата на социална и гражданската му компетентност. Социализацията и приобщаването в обществото спомага за изграждане на знания, умения и отношения свързани с формирането на бъдещите граждани. Приемането на чуждата гледна точка, толерантно отношение към грешките на другите и търпение са част от социалната и гражданската компетентност.

Математика – математическа компетентност и основни компетентности в областта на природните науки и на технологиите помага на ученика да извършва математически изчисления по отношение на придобитите знания, свързани със заобикалящия го реален свят и да се разрешават ежедневни проблеми. Способността да анализират, разсъждават и представят резултати също има отношение към обществената компетентност.

Компютърно моделиране - дигиталните компетенции включват използване на електронни средства с цел развиване на комуникационни умения. Опасностите в дигиталното пространство изискват познание на основните здравни, екологични и етични норми при работа с дигитални устройства. Знанията за предпазливост в дигитална среда и получаване на помощ при необходимост са тясно свързани с обществените и граждански компетенции на ученика.



За личностна реализация на малкия ученик в обществото са необходими знания за социалната общност и гражданското общество. При придобиването на тези знания се прилагат умения за адекватно поведение, конструктивен диалог, екипност, разбиране на различна гледна точка и умения за критично мислене. Формирането на тези компетентности цели развиване на отношения, свързани със сътрудничество, зачитане на правата на другия, активно участие във вземане на решения и в граждански дейности, подкрепа за социалното и културното многообразие. Обучението по човекът и обществото е пряко свързано с усвояването на граждански и социални компетентности. С интегриране на съдържанието и с другите учебни предмети е важна предпоставка да растат младите хора като пълноценни граждани на обществото.

Литература

- [1] Неминска, Р., Суличка, И. Съвременни аспекти на гражданското образование в българското училище, сп. Педагогика, 2018. Наличен: https://www.researchgate.net/publication/333405211_SVREMENNI_ASPEKTI_NA_GR_AZDANSKOTO_OBRAZOVANIE_V_BLGARSKOTO_UCILISE_1_Trakijski_universitet_2
- [2] Неминска, Р. Теоретични и технологични основи на интердисциплинарното обучение, изд. Кота, Стара Загора, 2021.
- [3] Неминска, Р. Приложение на изследователския подход за повишаване на качеството при академичното обучение на студенти педагози, изд. Кота, Стара Загора, 2020.

За контакт:

Елена Христозова, докторант

Тракийски университет, ПФ

e-mail: e.t.xristozova@gmail.com

¹ Препоръка на Съвета от 22 май 2018 година относно ключовите компетентности за учене през целия живот – В: Официален вестник на Европейския съюз, 4.6.2018 г. Наличен: [https://eur-lex.europa.eu/legal-content/BG/TXT/PDF/?uri=CELEX:32018H0604\(01\)&from=GA](https://eur-lex.europa.eu/legal-content/BG/TXT/PDF/?uri=CELEX:32018H0604(01)&from=GA)

² ЗАКОН за предучилищното и училищното образование Обн., ДВ, бр. 79 от 13.10.2015 г., в сила от 1.08.2016 г. Наличен: http://nio.government.bg/wp-content/uploads/2018/06/zkn_PUObr_180717.pdf

³ Наредба № 5 от 30.11.2015 г. за общообразователната подготовка. Наличен: https://cioo.mon.bg/wp-content/uploads/2014/07/nrdb5_30.11.2015_obshtoobr_podgotovka.pdf

⁴ Наредба № 13 от 21.09.2016 г. за гражданското, здравното, екологичното и интеркултурното образование. Наличен: <https://web.mon.bg/bg/59>

⁵ МОН. Учебна програма по човекът и обществото за III клас, 2017. Наличен: <https://web.mon.bg/bg/1689>

⁶ МОН. Учебна програма по човекът и обществото за IV клас, 2017. Наличен: <https://web.mon.bg/bg/2190>

⁷ МОН - Държавни образователни стандарти. Чл. 6. (1) (Изм. - ДВ, бр. 79 от 2020 г.) от Наредба № 5 от 30 ноември 2015 г. за общообразователната подготовка. В сила от 08.12.2015 г. Наличен: <https://lex.bg/bg/laws/ldoc/2136697599>